

ságérzete vagy a háborúkkal szembeni emberbaráti érzülete lázadt fel Napoleon hadjáratai ellen, hanem államférfiúi bölcsessége és tiszta judiciuma, amely látni engedte a kikerülhetetlen összeomlást. Talleyrand ellenséges hatalmakkal cimborált Napoleon győzelmei ellen, mert a győzelmekkel és Franciaország területi növekedésével egyenlő arányban nőtt a nép nyomora, az ország gazdasági leromlása és az elégedetlenség. D. C. Talleyrandnak tulajdonítja azt a meggyőződést is, hogy „sem Franciaországnak, sem Európának nem jó egyetlen ember akarata alatt élni, még akkor sem, ha az az egyetlen ember, a francia császár“.

A szerző meglepő otthonossággal mozog a korabeli francia szalonok szellemi légkörében, tájékozott intrikáiról és ismeri politikai és szerelmi pletykáit. Piasztikusak jellemlevenítesei, de különösen marandandó hatású Talleyrand ábrázolása, amely ennek a romlott erkölcsű, cinikus, hitszegő, de mégis elvű államférfinek bonyolult lelki alkátát oly sok politikai megértéssel és művészi gondtal magyarázza. (Robotos Imre)

A Z ILLUZIÓ AZ IRODALOMBAN. Azonos vagy hasonló szociális alapokból azonos vagy hasonló szellemi formák (ideológiák) sarjadnak: Azt az írói kört is, melynek Zilahy Lajos egyik „representatív man“-je, az egykori orosz narendnik mozgalomra emlékeztető parasztimádat jellemzi. A „paraszt“ az az etnikai értelemben is ideális típus, aki a testi és lelki egészség megtestesítője, a népi élet gyökere és fejlesztője, a nemzeti jövő. Mellette vagy épp vele szemben csak csökevény és csenevész érdekcsoportok élnek a maguk reménytelen és jövőtlen percéletét... Az illuzióró, mint a lelki magatartás egy sajátos formájáról, épp a Társadalomtudomány legutóbbi számában ír Dékány István, akinek társadalomlélektani meglátásai és

felismerései mindig sokat mondnak. Az illuzió — írja — a valóság jobbnak látása, az elfordulás a valóságtól, a félig realiztikus magatartás s egyben öncsalás... „Az illuziónak politikai-lélektani szerepe: fél-tudatos palástolás vagy alig tudatos önbiztatás, mely szinte akaratossá váló ringatással ér fel“. Nem lehetne talán jobban jellemezni a magyar narendnik illuzióit sem: a „paraszt“ pozitív illuzióját s az érem másik felét: azt az éppen nem hízogó véleményt, amivel ezek az írók, legtöbbször, a többi osztályokról, első sorban a középosztályról vannak.

Zilahy legújabb színműve, a „Gyümölcs a fán“ is ennek a kettős illuziónak a terméke.

...A szociológia körülrajongott s anyagilag is jól szituált professzora boldogtalan családi életet él, bár szerelmes a feleségébe: nincs gyermeke. Zsufolt padsorok előtt tartott egyetemi előadásainak is ez a nagy és reménytelen sóvárgás adja tartalmát és benső tüzét. A szabad, felszabadult és haladó szellemű emberpár, súlyos lelki gyötrelmek után, végre megegyezik abban, hogy a professzor elcsábítja fiatal és egészséges szobalányát. Így aztán örökbefogadhat egy törvénytelen gyermeket, aki az övé... A téma egészen pirandellói: Pirandello több remek novellájában dolgozza fel a labilis szellemi érzelmek s a testi lét változhatatlan törvényszerűségeinek harcát s a pirandellói stíluson is átremeg mindenkor az osztályhelyzet súlyának és felelőségének tudata. Ha Zilahy — bár fölösleges külön kiemelni, hogy jellemalkotó és jellemlátó művész — oly kevésbé pirandellóian oldotta meg témáját, annak épp az az oka, hogy illuziójának áldozta fel a jellemformálás művészi kötelességét; hogy ezáltal csak narendnik sémákat és nem élő embereket adott.

Az volt a cél, hogy nyilvánvaló legyen a darabban szereplő minden középosztálybeli testi-lelki gyökértelensége, felháborító önzése, ciniz-

musa, s a másik, a pozitív oldal: a parasztlak ősi törvényeken épülő erkölcsé: szemérmes biztossága, nyugodt s a kellő pillanatban erőszakra is kész állhatatossága... Amit aztán Zilahy e cél, e „sűrített logika“, érdekében véghezvitet a szinpadon — az egyenesen háborzongató.

Ez az egyetemi tanár, aki szép szavak és professzoros szórakozottság mögé rejti a határozatlanságát s lélekbeteg vállalni-nemtudását, apósára bizza a három nap előtt megtörtént „dolog“ eligazítását; ez az após, aki kitűnően tudja, hogy mi a törvény, de három nap után még orvoshoz küldi a páciens, hogy aztán rögtön, mihelyt Anna (Sima Anna az Édes Annák fajtájából) nem adja a leendő gyermekét, dicsőhimnuszt zengjen az anyaságról; ez a törvényes és művelt feleség, aki háláról és tisztességről prédikál az ő tanácsára elcsábított szobalánynak, hogy a következő pillanatban kiharancsolja a házából a leányanyát és arra kényszerítse, hogy otthagyja „mého magzatát“, alkíhez a professzor ur minden „törvényadta“ jogát egy „jöttányi engedmény nélkül“, érvényesíteni akarja (mert a professzor ur rögtön „közjegyzőleg“ adoptálta a születendő gyermeket s ráíratta minden vagyonát, nem feledkezve meg persze arról sem, hogy a leányanyát lemondassa a gyermekhez való jogáról)... — nem, ez a sűrített logika még akkor is sok együtt, ha nem számítjuk a társasághoz az időnként és minden öszszefüggés nélkül be-besurranó dugzag és özvegy Sacy bárónót, aki hónapokat tölt Firenzében, jobban mondva autózik az olasz országutakon, nem emlékszik arra, hogy a gyermekei csecsemők is voltak s bár a professzor feleségének jóbarátja, minden tőle telhetőt megtesz, hogy elcsábítsa a professzort... Ebből a nem is éjsötét, hanem piaci közhelyekkel szürke háttérből kellene csak annál erősebben kidomborodnia a másik oldal erkölcsének —

ha a néző már az első, pszichológiailag kitűnően felépített első felvonás után el nem vesztené végérvényesen a türelmét s nem látná egyre fokozódó megdöbbenéssel, hogy mi lesz a szinpad, ha nem a jellemalakulás tiúkre, hanem csak a könnyű és átlátszó propaganda eszköze. (Hort Dezső)

TÁBOR BÉLA: A ZSIDÓSÁG KÉT UTJÁ. Metafizikai tanácsok egy gyakorlati tragédiában.

Tábor Béla könyvet irt a zsidóság két utjáról. Történeti vonatkozásainál fogva sok méltánylást érdemel, de gyakorlati megoldásokat nem tud találni. Olyan ember irta — mondja önmagáról, aki „hisz abban, hogy mindaz, ami érték van benne, elválaszthatatlan attól a ketős ténytől, hogy ő magyar és zsidó; s ha akár magyarságát, akár zsidóságát egy pillanatra is feladná, minden emberi értékét elvesztené, tehát nem érdemelné meg, hogy éljen“. Már ezen idézetből sejtjük, hogy az elmérgesedett faji kérdést ömaga is faji alapon akarja megoldani, ami még akkor is lehetetlen, ha a zsidóvallást a zsidó fajjal azonosítjuk. T. B. pontosan felveti a vádakát és ellenvetéseket. Vádak: 1.) a zsidóság idegen elem a magyarság testében, 2.) a zsidóság elfoglalta a gazdasági pozíciókat. Ellenvetés: a zsidóság nem faj, hanem vallás.

T. B. nem ért egyet ezen ellenvetéssel. Mivel magát az emberi fajt a legvégső szellemi valóságnak érzi, az a meggyőződése, hogy a fajnak döntő szerepe van a teljes emberi kialakulásában. A fajiság szerrinte végső közvetítő a történeti ember és a szellem közt, amde ha ezt a tételt, mint végső elvet még el is fogadnók, a megoldásban ez sem igazít el. Az emberi társadalom rendelkezésének végső elve semmiképpen sem biztosítja a mai ellentétek megfejtését. T. B. jogosan utal arra, hogy a fajiság problémája a mai történelmi változásokban nagy szerepet játszik, de elfelejti meg-